

İslam Dünyasının Kanayan Yarası: Myanmar'ın Arakan Bölgesindeki Rohingya Müslümanları

Cemil Kutlutürk*

Arakan, on dördüncü yüzyılın başından on sekizinci yüzyılın son çeyreğine kadar yaklaşık dört asır Müslüman idaresinde kalmış bir toprak parçasıdır. Günümüzde burası, Myanmar olarak bilinen ülkenin sınırları içinde yer almaktadır. Arakan bölgesinde güçlü ve etkili olan iki temel etnik grup vardır. Bunlardan biri İslam dinine intisap etmiş olan Rohingya'lar diğeri ise Budizm'i benimsemiş olan Mabglar'dır. Bölgedeki Budist-Müslüman gerginliği on dokuzuncu yüzyılın sonunda Burma Budist Krallığı'nın Arakan'daki Müslüman hâkimiyetine son vermesiyle alevlenmiş, bölgede faaliyet yürüten güçlerin dini, siyasi ve ekonomik sahadaki çıkar çatışmalarının da tetiklemeyle bu gerilim yirmi birinci yüzyılın başında doruk noktaya ulaşmıştır. Elinizdeki çalışmada Myanmar'da yaşanan olaylara bir miktar da olsa ışık tutmak amacıyla İslam ve Budizm'in Arakan bölgesine giriş süreci incelenmiş ve Arakan Budistleri ve Müslümanları hakkında bilgi verilmiştir.

Giriş

Güneydoğu Asya ülkesi olan Myanmar, Burma veya Birmanya adıyla da bilinmektedir. Myanmar, 1948 yılında bağımsızlığını ka-

zarak İngiliz sömürgesinden kurtulmuştur. Ülkenin kuzeybatısında Hindistan ve Bangladeş, kuzeydoğusunda Çin, güneydoğusunda Laos ve Tayland, batısında ise Bengal körfezi yer alır. Altmış milyona yakın ülke nüfusunun %90'ına yakını Budistler, %5'e yakını Müslümanlar oluşturmaktadır. Myanmar'da Budistler ve Müslümanlar dışında Hristiyanlık, Hinduizm ve diğer yerel dinlerine mensup kimseler de bulunmaktadır. Myanmar, yüz otuz beş farklı etnik unsurun bir arada yaşadığı bir ülkedir. Bu etnik gruplar arasında Birmanyalılar (Bama/Bamar), Şanlar, Kaşınlar, Şinler, Karenler, Rakhineler ve Kayahlar öne çıkmaktadır. Bunlar arasında ezici üstünlük ülke genelindeki nüfusları %70'lere varan Birmanyalılar'dır. İkinci en yüksek nüfus oranına sahip olan etnik grup Karenler'dir. Bular ise ülkenin yaklaşık %18'lik nüfusunu oluşturmaktadırlar.¹ Fakat istatistiki verilerin yetersiz olması ve sağlıklı bir nüfus sayımının yapılamaması nedeni ile bu rakamların kesinlik arz etmediği belirtilmelidir.

135

Myanmar'ın başkenti, 2005 yılından bu yana Naypyidav şehridir. Ülke çeşitli eyaletlere ayrılmış durumdadır. Eyalet bölünmelerinde etnik grupların nüfus dağılımları etkili olmuştur. Merkez yönetime bağlı olan bu eyaletlere çeşitli haklar tanınmıştır. Fakat bu eyaletlerden biri olan Arakan bölgesi, ülke yönetimi tarafından farklı bir statüde tutulmaktadır. Buradaki Müslüman varlığı bilinçli ve sistemli olarak yok sayılmaya çalışılmaktadır. Son yıllarda dünya gündemine oturan Budist-Müslüman gerginliği, bu bölgede cereyan etmektedir. Yaşanan hadiselerin anlaşılmasına bir nebze de olsa katkı sunmak amacıyla çalışmamızda Arakan bölgesi üzerinde durulmuş ve burada mevcut olan dini kimliklerin tarihi arka planları hakkında bilgi verilmiştir.

(*) Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
cemilkutlurk@gmail.com

(1) Curtis Lambrecht, "Burma (Myanmar), In *Voices of Islam in Southeast Asia: A Contemporary Sourcebook*, ed. Greg Fealy, Virginia Hooker, Singapore 2006, s. 23; Than Mya, "Ethnic Chinese in Myanmar and Their Identity", In *Ethnic Chinese as Southeast Asians*, ed. Leo Suryadinata, Singapore 1997, s. 121.

Arakan

Myanmar'ın batı yakasında yer alan Arakan bölgesinde yaklaşık dört buçuk milyon kişi yaşamaktadır. Myanmar'daki Müslüman nüfusunun çok büyük bir kesimi burada bulunmaktadır. Arakan'daki Müslüman sayısı iki milyona yakın olup bunun çoğunluğunu Rohingya adı verilen Müslümanlar oluşturmaktadır. Arakan eyaletinde Rohingya ırkı dışında başka ırklara mensup Müslümanlar da vardır.² Tarihi veriler ve bölgede yaşayan Müslüman kesimin söylemleri dikkate alındığında dünya genelinde Rohingya Müslümanlarının sayısının çok daha fazla olduğu görülür. Nitekim yirminci yüzyılın başında çeşitli nedenlerle göçe zorlanan Rohingya Müslümanları, Bangladeş başta olmak üzere Tayland, Endonezya gibi çevre ülkelere göç etmek durumunda kalmışlardır. Bunların sayısının en az bir buçuk milyon olduğu ifade edilmektedir. Bu durumda Rohingya Müslümanlarının sayısı üç milyonu aşmaktadır.³ Fakat Myanmar yönetimi bilinçli olarak Müslüman sayısını sürekli az gösterme eğilimindedir. Öyle ki Budist-Müslüman gerginlikleri artar bahanesiyle gerçek rakamları açıklamaktan kaçınmaktadır. Hatta ülkedeki Müslüman nüfus oranını açıklarken Arakan'da yaşayan Rohingya Müslümanlarını devre dışı bırakmaktadır. Gerek ülke yönetimi gerekse aşırı milliyetçi Budist gruplar tarafından Müslüman varlığına karşı yürütülen bu bilinçli yok sayma politikasının bir sonucu olarak, Rohingya ve Arakan isimlerinin kullanılmaması için yoğun bir çaba sarf edilmektedir. 1980'li yıllarda Arakan eyaletinin adının Rakhine olarak değiştirilmiş olması, bu çabanın somut göstergelerinden biridir. Arakan bölgesinin sadece Budistlere ait olduğunu vurgulayan bu söylem/adlandırma, sadece ülke yönetimi tarafından değil pek çok dış medya tarafından da bilinçli olarak kullanılmaktadır.

Tarihi veriler Arakan'da yaşayan Müslüman halkın, o bölgenin aslı bir unsuru olduğunu göstermektedir. Gerek Arakan tarihi tarafsız bir gözle incelendiğinde gerekse Ara-

kan kelimesinin etimolojik tahlili göz önünde tutulduğunda bu hakikat ortaya çıkmış olacaktır. Şöyle ki, Arakan kelimesinin kökeni ile ilgili iki farklı görüş ileri sürülür. Bir görüşe göre *Arakan*, bölgedeki Budist ırkını ifade eden *Rakhaing/Rakhine* kelimesinin İngilizceye dönüşmüş halidir.⁴ Bu iddia, Arakan bölgesinin Rakhine Budistlerinin yeri olduğunu vurgulama eğilimindedir. Dolayısıyla Arakan kelimesinin kökeniyle ilgili ileri sürülen bu görüş daha çok Myanmar'daki Müslüman karşıtları tarafından dillendirilmektedir. Fakat tarihi veriler ve bulgular, Arakan kelimesinin çok daha erken dönemlerden itibaren Müslümanlar tarafından kullanıldığını göstermektedir.

Arakan kelimesinin kökeni ile ilgili bir diğer görüş, bu kelimenin Arapça veya Farsça kökenli olduğu yönündedir. Buna göre söz konusu kelime Arapça'da "temel, esas, direk" anlamına gelen *riken* kelimesinin çoğulu olan *erkân* kelimesinden gelmektedir. Yani *erkân* kelimesi zamanla farklılaşarak *Arakan* şeklini almıştır. Böylece Arakan ile "barış ve esenlik diyarı" kastedilmiştir. Arakan kelimesinin günümüzdeki bölge için ilk olarak ne zaman kullanılmaya başladığı hususunda kesin bir veri yoktur. Fakat mevcut bilgilerden hareketle Arakan kelimesinin on beşinci yüzyıldan itibaren söz konusu bölgenin Müslümanlar tarafından fethedilmesiyle birlikte kullanılmaya başladığını söylemek mümkündür. Hindistan'da hüküm süren Babür'lü Devleti'nin üçüncü hükümdarı Ekber Şah'ın dönemi hakkında bilgi veren *Ayin-i Ekberi* adlı eserde söz konusu kelime *Arbakan* şeklinde yer almıştır.⁵ Yine Arakan'da bu-

(2) Human Rights Watch, "Burma: Government Plan Would Segregate Rohingya: Forced Resettlement, Discriminatory Citizenship Creates Dangers", 3 October 2014.

(3) T. MacManus, P. Green, A. Venning, *Countdown to Annihilation: Genocide in Myanmar*, International State Crime Initiative, London 2015, s. 27; Mohammed Yunus, *A History of Arakan (Past & Present)*, University of Chittagong, 1994.

(4) Michael Augn-Thwin, *A History of Myanmar since Ancient Times Traditions and Transformations*, Reaction Books, London 2012, s. 41.

(5) Ebu'l-Fazl el-Allami (ö. 1602) tarafından kaleme alınmış olan *Ayin-i Ekberi, Ekbemâme* adlı eserin bir bölümüdür. Bu eser, aynı müellif tarafından Ekber Şah adına yazılmış olup Hindistan'ın idari, siyasi ve dini hayatı hakkında bilgiler ihtiva eder. Eserin ilk bölümde Ekber Şah'ın çocukluk ve gençlik yılları ele alınır. Sonraki

lunan ve Sultan Bahadır Şah tarafından 1557 yılında bastırılmış olan madeni paranın bir yüzünde Arakan yazısı mevcuttur. Dolayısıyla Arakan isminin kimi iddiaların aksine yeni olmayıp çok eski dönemlerden itibaren bu bölgenin adı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁶ Maalesef bazı tarihçiler ve bölgedeki Budist yanlıları yanlış veya bilinçli bir şekilde Arakan kelimesini, Budistleri tanımlayan Rakhine kelimesi ile eşleştirmekte ve böylece Müslümanları görmezden gelmeye çalışmaktadır. Oysaki tarihi verilerden de anlaşıldığına göre Arakan kelimesinin hem Müslümanları hem de Budistleri kapsayan geniş bir kullanım alanı bulunmaktadır.

Arakan'da Müslüman Varlığı

Arakan'da yaşayan yaklaşık iki milyon Müslüman nüfusun büyük çoğunluğunu Rohingya adı verilen grup oluşturmaktadır. Bu açıdan Arakan'da yaşayan Müslümanlar zaman zaman "Rohingya Müslümanları" şeklinde de isimlendirilmektedir. Rohingya kelimesinin *rohāng/roşāng/roang* kelimelerinden türediği var sayılır. Nitekim Arakan'da yaşayan Müslümanlar, ilk zamanlar *rohāng/roşāng/roang* ifadeleri ile anılmıştır. Bu ifadelerin Arapçada "lütfetme, merhamet etme" manalarındaki *rahām* kelimesinin bozulmuş şekli olduğu düşünülür ve bunun Müslüman Arap tüccarlar tarafından kullanıldığı ileri sürülür. Şöyle ki deniz ticaretiyle uğraşan Arap tüccarlar, zor şartlar altında kaldıklarında Arakan'ın batı kıyısına sığınmışlar ve buraya "Allah'ın lütuf ve ikramda bulunduğu topraklar" manasında *rahām* adını vermişlerdir. Bu topraklarda yaşayan Müslüman topluluk ise bu kullanımdan hareketle Rohāng olarak anılmış, bu kullanım da zamanla Rohingya şekline dönüşmüştür.⁷

Arakan bölgesinin daha çok kuzey kesiminde yerleşmiş olan Rohingya Müslümanlarının kökeni ile ilgili başlıca iki farklı görüş ileri sürülür. Bir görüş, Rohingyalar'ı etnik, kültürel ve dilsel açıdan Bangladeş'in

Chittagong bölgesindeki halkla ilişkilendirir. Böylece Arakan'da yaşayan Müslüman grubun köken itibariyle Bengal'e (Bangladeş) ait olduğunu ileri sürerler. Bu tezi savunanlara göre Rohingyalar, İngiliz işgali sırasında Hindistan'ın Bengal bölgesinden (Bangladeş) kaçarak Arakan'a yerleşmiş olan Bengalli göçmenlerin neslinden gelmektedir. Myanmar'daki Budist çoğunluğu da bu görüşü savunmaktadır.⁸ Bununla aslında amaçlanan, burada yaşayan Müslümanların Arakan'ın aslı bir unsuru olmadığı fikrini yaymaktır. Müslümanların sonradan bu topraklara gelerek bölgede huzursuzluğa ve kargaşaya yol açtıkları savını güçlendirmektir.

Rohingyalar'ın kökeni ile ilgili daha objektif ve tutarlı ikinci görüş ise şudur: Rohingya, sekizinci yüzyıldan itibaren Arakan bölgesine yerleşmiş ve Müslüman kimliği benimsemiş farklı ırkların karışımı sonucu ortaya çıkmış bir nesildir. Bu bağlamda onların soyu Arap ve Fars tüccarların yanı sıra bölgede hüküm sürmüş Müslüman Türk (Delhi Sultanlığı, Babürlü Devleti), Afgan ve Bengal askerlerine de dayanır. Bütün bu etnik gruplar Arap Yarımadası, İran, Afganistan ve Orta Asya gibi farklı coğrafyalardan sekizinci ile on beşinci yüzyıl arası Arakan'a gelerek yerleşmiş ve bölgedeki yerel halkla (Çandralar) evlilikler yapmışlardır. Bütün bu karışımlar neticesinde Rohingya halkı vücuda gelmiştir.⁹ Dolayısıyla bazı kesimlerce ileri sürülen iddi-

bölümde onun kırk altı yaşına kadarki idari hayatı incelenir. Sonuncu kısımda ise Ekber Şah'ın geri kalan ömrü hakkında bilgi verilir. Onun idari yönü anlatılır ve Babür Devleti'nin o dönemdeki idari yapısı ve kurumları hakkında bilgiler verilir. Bu son bölüm *Ayni-i Ekberi* olarak bilinir. Bkz. Abul Fazl Allami, *Ayni Akbari*, trans. H. S. Jarrett, B. Mission Press, Calcutta 1891, c. 2, s. 139 vd.

- (6) Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mohamed Ashraf Alam, *A Study of Etymology of Arakan, Rohingya and Rakhine*, Bangladesh Institute of Arakan Studies, Bangladesh 2000, ss. 2-3. Bölgede mevcut olan pek çok dağ, nehir ismi de Farsça ve Arapça kökenlidir. Örneğin Arakan'ın başkenti *Akyab*, Farsça "bir" anlamına gelen *ek* ile "su" anlamına gelen *ab* kelimelerinde oluşmuş olup "tek nehirden alan, tek nehirden oluşan bölge" manasında kullanılmıştır.
- (7) Chowdhury Mohahd. A. F. Hazary, *Burma: An Arab Land of the East*, Dacca Review, 1978, s. 35.
- (8) İmtiaz Ahmed, "Devletsiz Rohingyaların Vahim Durumu ve Ne Yapılmalı?", çev. Huri Küçük, ed. Abdurrahman Babacan, içinde *Arafta Bir Toplum Arakan*, İstanbul 2013, s. 17.
- (9) İleri sürülen görüşler ve bu konudaki tartışmalar hakkında geniş bilgi için bkz. İmtiaz Ahmed, "Globalization, Low-Intensity Conflict & Protracted Statelessness/Refugeehood: The Plight of the Rohingyas," ed. John Tirman, in *The Maze of Fear: Security & Migration After 9/11*, New Press, New York 2004, ss. 183-184.

anın aksine bölgedeki Müslüman varlığı bir iki asırlık olmayıp sekizinci asra kadar uzanmaktadır. İskoç asıllı Francis Buchanan'ın 1799 tarihli şu kaydı da bu hakikati doğrular niteliktedir: "Arakan'da kendilerini Rohingya olarak adlandıran Müslümanlar buranın yerlilerdir."¹⁰

Arakan'ın İslamlaşma sürecine bakıldığında da buradaki Müslüman varlığının çok erken dönemlere kadar uzandığı açıkça görülecektir. Arakan'da İslam'ın yayılma süreci Hindistan'ın İslamlaşma süreciyle benzerlik arz eder. Buna göre Arakan'da İslam varlığının tesisinde Arap tüccarlar, Mutasavvıflar ve Müslüman Türk idareciler önemli rol oynamıştır. Deniz ticaretiyle uğraşan Arap tüccarlar, Arakan sahillerine İslam'ın ilk asırlarında ulaşmışlar ve bölgenin İslam'la tanışmasını sağlayan öncü unsurlar olmuşlardır. Bunlarla birlikte bölgeye yerleşen mutasavvıflar da İslam'ın yayılmasına büyük hizmet etmişlerdir. Arakan'da oldukça meşhur olan ve Pir Bedir olarak bilinen Pir Bedreddin Bedr-i Âlem bunlardan biridir. Sufiler başta olmak üzere irşat faaliyetinde bulunan Müslümanların bölge halkıyla yakın temas kurmaları, İslam'ın eşitlik ve hoşgörü gibi evrensel mesajlarını bizzat yaşayarak göstermeleri ve düşüncelerini aktarırken halkın anlayacağı dilde konuşmaları, İslam'ın kısa sürede yayılmasını sağlamıştır. İrşat faaliyetlerinin yanı sıra bölgeye düzenli olarak gelip yerleşen Müslüman gruplar ve bunların bölge halkıyla yaptıkları evlilikler sayesinde bölgedeki Müslüman nüfus artmıştır.¹¹

Arakan'daki Müslüman varlığını kalıcı ve güçlü hale getiren gelişme on dördüncü yüzyılda yaşanmıştır. Budist asıllı Arakan kralı Naramaikla, bir takım sebeplerden dolayı ülkesini terk etmek durumunda kalmıştır. O, Budistlerin veya Hinduların hâkim olduğu bir bölgeye gitmek yerine İslam idaresi altında bulunan Bengal Sultanlığı'na sığınmıştır. Arakan kralı Naramaikla, burada İlyas Şahi Hanedanı sultanlarından Gıyaseddin Azam Şah (1390-1411) tarafından çok iyi karşılan-

mıştır. Kendisi İslam'ı yakından tanıma imkânı bulmuş ve zamanla bu dine ısınıp Müslüman olmuştur.¹² Ardından adını Süleyman Şah olarak değiştirmiştir. Bengal Sultanlığı'nın desteğiyle Süleyman Şah, ayrılmak durumunda kaldığı topraklara geri dönme imkânı bulmuş ve 1430 yılında Arakan'da tahta oturmuştur. Onun ilk icraatlarından biri, ülkenin başkentini 1433 yılında Mrauk-U ya da Pattahri Kuilla olarak bilinen yeni yerleşim bölgesine taşımak olmuştur. Bu tarihten itibaren Arakan'ı Müslüman idareciler yönetmeye başlamış ve Arakan'da İslam devleti hâkim unsur olmuştur.¹³ Bu durum, Orta Çağ döneminde Müslüman idarecilerin bireylerin dini veya etnik kimliğine bakmaksızın ihtiyaç sahibi herkese kucak açtığını gösteren somut örnekten biridir. Günümüzde kendisinden olmayanlara yaşam hakkı tanımayan aşırı uçtaki Budistler, atalarının şu anda katlettikleri Müslümanlar tarafından korunup sahip çıkıldığını görmezden gelmektedir. Oysa biraz önyargılardan kurtulup objektif olarak tarihi sürece bakabilseler her iki din mensuplarının çok ciddi çatışmalara girmeden bu topraklar üzerinde asırlar boyunca barış ve güven içinde yaşamış olduklarını görecektlerdir.

Arakan'da 1430-1530 yılları arasında onu aşkın Müslüman hükümdar tahta geçmiş ve bunlar Bengal Sultanlığı'na tabi olmuşlardır. Özellikle 1531 yılında tahta geçen Zabuk Şah zamanında Arakan'da yaşayan halkın, İslami ilimler başta olmak üzere çeşitli alanlardaki bilgi düzeyi önemli ölçüde artmıştır. Onun zamanında dinî, fikri ve kültürel sahalarda geniş bir özgürlük alanı hâkim olmuştur. O, özgürlük ortamı tesis etmenin yanında Mrauk-U'yu surlarla korunan çok güçlü bir şehir hâline getirmiştir. Bu şehre, günümüzde hala mimari yapısıyla dikkat çeken çok

(10) Nurul İslam, "Rohingya Sorunu ve Çözümü", çev. Büşra Helvacıoğlu, ed. Abdurrahman Babacan, içinde *Araf'ta Bir Toplum Arakan*, İstanbul 2013, 53.

(11) Mohammed Yunus, *A History of Arakan (Past & Present)*, s. 5 vd.
(12) M. S. Collis, "Arakan's Place in the Civilization of the Bay", *Journal of the Burma Research Society*, 50th Anniversary Publications No. 2, Rangoon, 1960, s. 491.

(13) Muhammed Yunus, *Dünden Bugüne Arakan*, çev. Hatice Uğur, Mavi Ofset, İstanbul 2012, s. 25.

önemli eserler kazandırmıştır. Müslümanlar için cami, mescit ve çeşme gibi yapılar inşa etmekle kalmamış, aynı zamanda Budistlerin ibadet mekânı olarak kullandıkları *Pagodalar* da bu dönemde yükselmiştir. Zabuk Şah, her bir din mensubuna dini vecibelerini özgürce yapma imkânı tanıdığı gibi ibadet etmek için ihtiyaç duydukları mekânları inşa etme ruhsatı da vermiştir.¹⁴ Görüldüğü üzere Müslümanlar siyasi, askeri ve kültürel gücü ele geçirdiklerinde “öteki”leri yok saymamışlardır. Günümüzde aşırı milliyetçi Budistlerin Müslüman azınlıklara yaptıkları gibi kendinden olmayanlara zulmetmemiş, onları yerinden ve yurdudan etmemişlerdir. Bilakis Müslüman idareciler; ırkı, dili, mezhebi, dini ve rengi ne olursa olsun bütün vatandaşlarının yaşamlarını güvence altına almışlar ve bunun yegâne teminatı olmuşlardır. Yukarıda örneği verilen ve yedi asır öncesine ait olan bu tablo, günümüzde Müslümanları hiçe sayan ve türlü işkenceler uygulayan Budistlerce maalesef görmezden gelinmektedir.

Zabuk Şah’tan sonra Arakan’da kurulan İslam devletinin başına sırasıyla Muhammed Şah (1554-1555), Gıyasettin Bahadır Şah (1555-1560), İskender Şah (1571-1593), Salim Şah (1593-1612), Hüseyin Şah (1612-1622) ve II. Salim Şah (1622-1638) geçmiştir. Dolayısıyla on dördüncü yüzyıldan on yedinci yüzyılın ortasına kadar yaklaşık üç asırlık dönemde Arakan, Bengal Sultanlığı’na bağlı kalmıştır. Çoğunluğu Müslüman olan bu dönemdeki yöneticiler, Bengal Sultanlığı’na vergi vermişlerdir.¹⁵

Arakan’daki İslam yönetimi on yedinci yüzyılda el değiştirmiştir. Bu dönemde Hindistan’ın büyük kesimine hâkim olan Babürlü Devleti hükümdarı Evrengzib, Hindistan’ın doğusuna yönelerek Arakan’ı da kontrolü altına almıştır. Bazı kaynaklarda Evrengzib’in bu hâkimiyeti, Moğol istilası şeklinde zikredilse de bu ifade tarihi hakikati yansıtmamakta ve yanlış bilgidir kaynaklanmaktadır. Zira Babürlü Devleti’nin kurucusu Babür Şah, Moğol değil Türk asıllıdır.¹⁶ Fakat bazı

müellifler bilinçli ya da bilinçsiz olarak bunları Moğol olarak takdim etmektedir. Babürlülerin Moğol soyundan olmadığını belirtmek ve aradaki bu nüansa dikkat çekmek isteyen kimi Batılı tarihçiler Moğollar için *Mogbol*, Babürlüler için *Mongbul/Mughal* gibi tabirler kullansalar da bunları Türkçe veya başka dillere çeviren bazı yazarlar bu ayrıma dikkat etmeksizin Moğol olarak tercüme etmektedirler. O yüzden Arakan’ın Evrengzib tarafından kontrol altına alınmasıyla bölgedeki Müslüman Türk hâkimiyeti, on sekizinci yüzyılın sonuna kadar devam etmiştir. Arakan’daki İslam idaresi, Budist Burma Sultanlığı’nın saldırıları neticesinde 1784 yılında yıkılmıştır. Böylece 1430 yılında Süleyman Şah yönetiminde kurulan Arakan İslam Devleti’nin yaklaşık dört asırlık ömrü sona ermiştir. Burada ortaya çıkan idare boşluğunu, Burmalılar değil Hindistan’ı da kontrolü altına almış olan İngilizler doldurmuştur. Burma’daki İngiliz sömürgesi ise 1948’e kadar devam etmiştir. Yerli Budist halkın İngiltere’ye yaptıkları bas-kılar neticesinde 1948’de bağımsız Birmanya Cumhuriyeti kurulmuştur.¹⁷

Arakan’da Budist Varlığı

Arakan bölgesinde öne çıkan iki temel etnik unsur vardır. Bunlardan biri Müslüman olan Rohingyaalar, diğeri Budizm dinine mensup olan Maghlar’dır. Magh kelimesinin kökeni ile ilgili birkaç görüş vardır. Bazıları Magh kelimesinin çok eski tarihlerde Hindistan’da hüküm sürmüş olan bir kralın adından türemiş olduğunu ileri sürse de genel kanı, bu kelimenin Hindistan’ın Bihar eyaletinin eski adı olan Magadha’dan geldiği yönündedir.¹⁸ Bu görüş, Budistlerin Arakana geliş süreci göz önünde bulundurularak izah edilir.

(14) Mohammed Yunus, *A History of Arakan (Past & Present)*, s. 40 vd; Ba Shin, *The Coming of Islam to Burma Down to 1700 A.D.*, Azad Bhavan, New Delhi 1961.

(15) Muhammed Mohar Ali, *History of Muslims of Bengal (I-II)*, Imam Muhammad Ibn Saud Islamic University Press, Riyad 1988, c. 2, ss. 3-31; Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi (I-III)*, TTK Basımevi, Ankara, 1946, c. 1, ss. 381-386.

(16) Bkz. Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, c. 2, s. 2.

(17) Mohammed Yunus, *A History of Arakan (Past & Present)*, s. 14.

(18) Geniş bilgi için bkz. Abdul Mabud Khan, *The Maghs*, The University Press, Dhaka 1999, ss. 40-44.

Tarihi sürece bakıldığında bu izah makul görünmektedir. Şöyle ki, Buda'nın ölümünden (MÖ. 483) sonra Budizm, Hindistan'da miladi ilk asra kadar etkili olmuştur. Budizm'in kısa süre içinde güçlenmesinde, Hindistan'ın Uttar Pradeş ile Bihar eyaleti bölgesini kapsayan alanda kurulmuş olan Maurya İmparatorluğu'nun (MÖ. 322-MS. 185) çok tesiri olmuştur. Bu imparatorluk, Budist öğretiyeye ve Budistlere sahip çıkmıştır. Özellikle Kral Aşoka zamanında (MÖ. 265-MÖ. 238) Budizm, Hindistan'ın pek çok kesimine ulaşmıştır. Maurya İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Budizm de güç kaybetmiş ve Budistler, Hindular tarafından dışlanmış ve türlü baskılara maruz bırakılmıştır. Bu yüzden Budistler, Hindistan dışına göç etmek durumunda kalmıştır. Dolayısıyla Arakan bölgesine Budist akınları, İslam dininin zuhurundan çok önce miladi ilk asırlarda başlamıştır.

Arakan'da Budistlerin etkin konuma gelmesi, Hindistan'ın Bihar eyaletinde yaşayan Budistlerin miladi sekizinci asırda Arakan'a kaçmasıyla gerçekleşmiştir. Özellikle sekizinci asır Hindu düşünürü ve lideri Şankara'nın (ö. 820) görüşleri, Hindular arasında Budistlere karşı ön yargının artmasına sebep olmuştur.¹⁹ Bu dönemde Budistler sadece Hindulardan değil kendi aralarındaki mezhep çatışmalarından da büyük zarar görmüştür. O dönemde Budizm, Therevada ve Mahayana şeklinde iki ana mezhebe bölünmüştür. Her bir mezhep ötekini dışlamış ve bunlar birbirlerine saldırmışlardır. Gerek Hinduların gerekse Mahayana ekolüne mensup Budistlerin baskıları karşısında daha fazla tutunma imkânı bulmayan Bihar (Magadha)'daki Therevada ekolüne mensup Budistler doğuya doğru kaçmak zorunda kalmışlardır. Bunlardan bir kısmı Arakan bölgesine sığınmışlardır. Buraya göç eden Budistler, geldikleri Magadha bölgesine nispetle Maghlar olarak anılmaya başlamıştır.²⁰

Günümüzde Arakan Budistleri, bölgenin güney kesiminde yoğunluklu olarak yaşamaktadırlar. Magh ifadesini kullanmakla

birlikte kendileri daha çok *Rakhineler* olarak adlandırmaktadırlar. Böyle bir isimlendirmeyi tercih etmeleri, bölgenin yerli ve en eski unsurları oldukları fikrini vermek içindir. Zira kaynaklarda Rakhine kelimesinin bu topraklarda çok eski dönemlerde yaşamış olan toplumun adı olduğu bilgisi yer alır. Söz konusu toplumun büyük kesimi doğa güçlerine ve kötücül varlıklara tapındığından Rakhineler olarak biline gelmişlerdir.²¹ Budistler bu bölgeye yerleştiklerinde kendi kimliklerini ifade etmek üzere Rakhine ifadesini benimsemişler ve kullanmışlardır. Böylece Arakan bölgesinin kendi atalarının yurdu (Rakhine Pray) olduğunu vurgulamak istemişlerdir.²² Günümüzde yazılı ve görsel basında ve akademik çalışmalarda Arakan bölgesinin, Rakhine olarak zikredilmesi bununla alakalı bir durumdur.

Budist-Müslüman Gerginliği

Yirmi birinci yüzyılın başında ve özellikle de 2012 yılında yaşanan bir takım acı olaylar neticesinde Arakan meselesi gündemimize oturmuş olsa da Budistler ile Müslümanlar arasındaki gerginlikler çok daha erken dönemlere kadar uzamaktadır. Özellikle on sekizinci yüzyılın sonunda Burma Krallığı'nın Arakan'ı işgal edip Müslüman yönetime son vermesi ve akabinde oluşan İngiliz sömürge dönemi, Arakan'daki Müslümanların çeşitli baskı ve zorbalıklara maruz kalmasına yol açmıştır. Budist-Müslüman gerginliğini tek bir açıdan değerlendirmek elbette meselenin anlaşılması açısından eksik kalacaktır. Zira bu sorunun altında yatan veya böyle bir sorunun ortaya çıkmasına yol açan pek çok sebep vardır. Budist yönetimin sert bir tavır takınması, fanatik Budist taraftarlarının Müslüman aleyhtarlığı yapması, Batılı güçlerin bölge üzerin-

(19) Şankara hakkında geniş bilgi için bkz. Cemil Kutlutürk, "Hinduizm'de Avatara İnancı," (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014, ss. 174-178.

(20) Mohamed Ashraf Alam, *A Study of Etymology of Arakan, Robingya and Rakhine*, s. 4.

(21) Nitekim Rakhine kelimesinin "kötücül varlık, şeytani güç" anlamına gelen Sanskritçe *Rakṣa* kelimesinden türediği ifade edilir. Bkz. Ramçandra Pathak, *Bhargav Adarṣ Hindi Śābākoṣ*, Bhargav Book Depot, Varanasi, s. 670.

(22) Geniş bilgi için bkz. Abdul Mabud Khan, *The Maghs*, ss. 3-4.

de egemenlik kurma çabaları, bu bağlamda yürütülen siyasi politikalar ve bölgedeki etnik unsurlar arasındaki farklılıkları çatışmaya dönüştürme gayretleri bu nedenlerden öne çıkanlarıdır.

Myanmar bağımsızlığını kazanıp yönetimin başına Budistler geçtikten sonra Arakan'da yaşayan Rohingya Müslümanlarına karşı sürekli bir baskı uygulandığı görülür. Myanmar yönetimi ve ülkedeki fanatik Budistler, Arakan'da yaşayan Müslüman kimliğini ve onların İslam'ın ilk devirlerine uzanan tarihi geçmişlerini yok etme eğilimindedir. Myanmar yönetiminin kimi zaman kayıtsız tavır kimi zaman dolaylı yoldan desteği ile güçlenen aşırı milliyetçi Budist gruplar, suni gerekçeler üreterek ve bahaneler ileri sürerek Müslümanlar üzerine saldırmaktadırlar. Müslümanları ülkeden çıkartmak adına her türlü yolu izlemektedirler. Bu bağlamda bilinçli olarak "Arakanlı Müslümanlar" veya "Rohingyalar" adı kullanılmamaktadır. Bunun yerine "Bengaliler" şeklinde bir tabir tercih edilmektedir. Bölgedeki Müslümanlar, "zenci, siyahi" manasına gelen ve aslında pejoratif bir anlam içeriğine sahip olan *kalar* gibi bir takım isimlerle anılmaktadırlar.²³ Budistler tarafından, Rohingya Müslümanları "yabancı" olarak görülmektedir.²⁴ Bu bakış açısına göre Rohingyaalar, ülkenin yerlileri ve asli unsuru olamayan kimselerdir. Bunlar sonradan bölgeye gelip yerleşmişlerdir. Bunlar toplum düzenini bozan ve geleceği tehdit eden unsurlardır. Bu tavır, Hindistan'daki aşırı milliyetçi Hinduların Müslümanlara bakış açısını andırmaktadır. Zira onlar da bölgedeki Müslüman varlığından endişe duyarak onları "yabancı, ülkeye ait olmayan" anlamında *yavana* veya "yobaz, cahil, barbar" manasında "mleçha" olarak nitelendirmektedirler.²⁵ Bu türlü bakış açısı oldukça tehlikelidir. Zira bu görüşü savunanlar muhataplarına şu iki şeyi telkin etmektedir: Söz konusu yabancı unsurlar (Müslümanlar), yerli unsurların boyunurdurğu altına girmelidir veya ülkeden temizleninceye kadar onlarla mücadele edilmelidir.

Budistlerce Müslümanlara uygulanan baskı, zulüm ve katliamlar bu bakış açısının bir ürünü olarak okunmalıdır.

Sonuç

Günümüzde Myanmar ülkesinin batısında yer alan Arakan bölgesi, on dördüncü yüzyıldan on sekizinci yüzyılın sonuna kadar yaklaşık dört asır Müslümanlar tarafından yönetilmiş bir toprak parçasıdır. Bu topraklarda varlık gösteren Müslümanlar (Rohingyalar) ve Budistler (Rakhiniler) başta olmak üzere herkes asırlarca bir arada huzur ve güven içinde yaşamıştır. İslam yönetiminin devre dışı kalmasıyla bölgedeki mezhep ve nesep çatışmaları had safhaya ulaşmıştır. Bilhassa Müslümanlara yönelik şiddet olayları artarak devam etmiştir.

Günümüzde yönetimi elinde tutan Budist Burmalıların da desteğini arkasında bulan Budist Rakhineler, Arakandaki Müslümanlara zulmetmekte ve onları katletmektedirler.²⁶ Rohingyaalar'a dinlerinden ve etnik kökenlerinden dolayı ayrımcılık yapmaktadırlar. Rohingya Müslümanları Myanmar vatan-daşı olarak görülmedikleri gibi seyahat etme, eğitim, evlilik ve iş bulma gibi temel haklardan dahi mahrum bırakılmaktadır. Geçiş izni veya belgesi olmadan onların bir yerden başka bir yere gitmelerine izin verilmemektedir. Bu durumda Müslümanlar eğitim ve sağlık imkânlarından yeterli ölçüde yararlanma imkânı bulamamaktadır. Müslümanlar sadece sosyal hayatlarını idame ettirme hususunda değil dini vecibelerini yerine getirme konusunda da türlü sıkıntılara maruz bırakılmaktadır. Cami ve medrese gibi yerler yapılmasına veya var olanların elden geçirilip kullanılabilir hale getirilmesine dahi izin verilmemektedir.

(23) Nehginpao Kipgen, "Conflict in Rakhine State in Myanmar: Rohingya Muslims' Conundrum", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 33:2 (2013), s. 306.

(24) Thomas K. Ragland, "Burma's Rohingyas in Crisis: Protection of 'Humanitarian' Refugees under International Law", *Boston College Third World Law Journal*, 14:2, s. 306.

(25) Ramçandra Pathak, *Bhargav Adarş Hindi Şabdkeş*, s. 860.

(26) John Henderson vd., *Area Handbook for Burma*, US Government Printing Office, Washington 1971, s. 60.

İnsalık dışı bu tür uygulamalar, Arakan'daki Müslüman varlığını yok etme ve bölgeyi sözde asli unsurları olan Budistlere bırakma amacına yönelik yapılan çabalardır. Bütün Budistlerin bunu desteklemediği bilinmektedir. Fakat bu vahşi tavırları sergileyenlerin “barış, kardeşlik, kimseyi incitme” gibi söylemlerle kendilerini dünyaya pazarlayan Budistler oldukları da vakıadır. Özellikle iktidarı elinde tutan odaklar, bölgede ekonomik ve siyasi anlamda etkin olmak isteyen dış güçlerin maşası olan çeteler ve eylemleriyle bunlara destek alan fanatik Budistler, böyle bir tablonun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Oysa tarihi geçmişlerine tarafsız bir gözle bakma dirayetini gösterebilseler, ayak bastıkları topraklarda uzun yıllar hâkimiyet kurmuş olan Müslüman idarecilerin engin hoşgörü anlayışını ve bu sayede Budist ve Müslümanların asırlarca bir arada güven içinde yaşadıklarını görebileceklerdir. Şu anda bölgede mevcut olan Budist varlığı, bunun en somut kanıtıdır.

Kaynakça

Ahmed, İmtiaz. “Globalization, Low-Intensity Conflict & Protracted Statelessness/Refugee hood: The Plight of the Rohingyas,” ed. John Tirman, in *The Maze of Fear: Security & Migration After 9/11*, New Press, New York 2004.

Ahmed, İmtiaz. “Devletsiz Rohingyaların Vahim Durumu ve Ne Yapılmalı?”, çev. Huri Küçük, ed. Abdurrahman Babacan, içinde *Araf'ta Bir Toplum Arakan*, İstanbul 2013.

Ali, Muhammed Mohar. *History of Muslims of Bengal (I-II)*, Imam Muhammad Ibn Saud Islamic University Press, Riyad 1988.

Ashraf Alam, Mohamed. *A Study of Etymology of Arakan, Robingya and Rakhine*, Bangladesh Institute of Arakan Studies, Bangladesh 2000.

Augn-Thwin, Michael. *A History of Myanmar since Ancient Times Traditions and Transformations*, Reaction Books, London 2012.

Bayur, Hikmet. *Hindistan Taribi (I-III)*, TTK Basımevi, Ankara, 1946.

Collis, M. S. “Arakan's Place in the Civilization of the Bay”, *Journal of the Burma Research Society*, 50th Anniversary Publications, No. 2, Rangoon, 1960.

el-Allami, Abul Fazl. *Aini Akbari*, trans. H. S. Jarrett, B. Mission Press, Calcutta 1891.

Hazary, Chowdhury Mohahd. A. F. *Burma: An Arab Land of the East*, Dacca Review, 1978.

Henderson, John vd. *Area Handbook for Burma*, US Government Printing Office, Washington 1971.

Human Rights Watch, “Burma: Government Plan Would Segregate Rohingya: Forced Resettlement, Discriminatory Citizenship Creates Dangers”, 3 October 2014

MacManus, T, Green, P, Venning A. *Countdown to Annihilation: Genocide in Myanmar*, International State Crime Initiative, London 2015.

Mya, Than. “Ethnic Chinese in Myanmar and Their Identity”, In *Ethnic Chinese as Southeast Asians*, ed. Leo Suryadinata, Singapore 1997.

Nurul İslam, “Rohingya Sorunu ve Çözümü”, çev. Büşra Helvacıoğlu, ed. Abdurrahman Babacan, içinde *Araf'ta Bir Toplum Arakan*, İstanbul 2013.

Khan, Abdul Mabud. *The Maghs*, The University Press, Dhaka 1999.

Kipgen, Nehnginpa. “Conflict in Rakhine State in Myanmar: Rohingya Muslims' Conundrum”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, 33:2 (2013), ss. 298-310.

Kutlutürk, Cemil. “Hinduizm'de Avatara İnanç”, (Yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014.

Lambrecht, Curtis. “Burma (Myanmar), In *Voices of Islam in Southeast Asia: A Contemporary Sourcebook*, ed. Greg Fealy, Virginia Hooker, Singapore 2006.

Pathak, Ramçandra. *Bhargav Adarş Hindi Şabd-koş*. Varanasi: Bhargav Book Depot, tsz.

Ragland, Thomas K. “Burma's Rohingyas in Crisis: Protection of 'Humanitarian' Refugees under International Law”, *Boston College Third World Law Journal*, 14:2, ss. 301-336.

Shin, Ba. *The Coming of Islam to Burma Down to 1700 A.D*, Azad Bhavan, New Delhi 1961.

Yunus, Mohammed. *A History of Arakan (Past & Present)*, University of Chittagong, 1994.

Yunus, Muhammed. *Dünden Bugüne Arakan*, çev. Hatice Uğur, Mavi Ofset, İstanbul 2012.